

Iuxta Hebræum habetur, qui fecerunt habitare feminas Asdodithidas, Hammonithidas, Moabithidas. Non narratur præsens, sed præteritum crimen, non alienigenarum, sed Iudæorum qui duxerāt uxores alienigenas. Et filii eorum pro dimidia parte loquebantur Asdodithicè: & nesciebant loqui Iehudaicè, sed secundum linguam populi & populi. Obiurgauitque eos & maledixit eis, & cecidit ex ipsis viros, non solum verbis sed factis castigauit eos. & decaluaui eos. Iuxta Hebræum habetur. & pilos euulsi eis. Nō solum percussit, sed etiam afflixit euulsione pilorum, & adiurauit eos in Deo. Nomen est Elohim. vt non darent filias suas filiis eorum, & nō acciperent de filiabus eorum filios suos & sibi-ipsis. Puniuit facta & prouidit adiuratione ne iterum fierent. Nōne propter istas peccauit Selomo rex Israel? & in gentibus multipus nō erat rex similis ei, & dilectus Deo suo erat, & posuit eum deus regem super totum Israel. Nomen est Elohim, Etiam ipsum peccare fecerunt mulieres alienigenas. An & nos inobedientes faciemus omne malum magnum hoc vt prauaricemur in Deum nostrum, ducendo uxores alienigenas? De filiis autem Io'iadab filii El'iasib sacerdotis magni, gener erat Sanballat Choronitæ. Inter eos qui duxerant alienigenas uxores commemoratur in specie vnus sacerdos magnæ autoritatis, eo quod erat vnus ex filiis Io'iadab filii El'iasib pōtificis: & hic innominatus erat gener Sanballat Choronitæ. quem fugauit à me. Ecce puniitio sacerdotis. Recordare domine deus meus. Iuxta Hebræum habetur. & recordare eorum Elohe mi. Quia non valebat punire sacerdotem nepotem pontificis quantum merebatur, ideo punitione eorum commendat Deo supremo iudici. cōtra eos qui pollunt sacerdotium, iusque sacerdotale & Leuiticum. Legēdum est. & pactum sacerdotii & Leuitarum. Isti enim cum El'iasib polluerunt pactum sacerdotum & Leuitarum: vt in principio huius capituli tractatum est. Igitur mundaui eos, Iuxta Hebræum habetur. Et mundaui eos ab omni alienigena. Præcedentia & subsequētia testantur quod pronomen eos demonstrat sacerdotes & Leuitas. Modus autem quo mundaui non est scriptus: an videlicet per diuortia, an per eiectionē à ministerio templi, quemadmodum dixit de nepote pontificis. & constitui ordines. Iuxta Hebræum habetur. & statui custodias. hoc est ordinatas dispositiones vicibus & temporibus alternis. sacerdotibus & Leuitis vniciue in opere suo. Et oblationi lignorum in temporibus constituitis & primitiis. Statuisse se custodias dicit quo

ad

ad tria. primum quo ad sacerdotum & Leuitarum officia: secundum quo ad oblationem lignorum pro iugi igne altaris, pro qua iacta fuerant sortes vt scriptum est in cap. 10. tertium quo ad primitias quæ debebantur sacerdotibus. Et appellatione primitiarum intellige alia similia. memento mei Elohe mi in bonum. Terminat librum supplicando Deo iudici summo vt memor sit eius in distributione bonorum, faciendo ipsum participem summi boni, donando eum bono quod est vere bonum, quod est beatitudo æterna. Et sic finitur liber Nehemias.

THOMAE DE VIO GAIETANI CARDINALIS SANCTI XYSTI, IN LIBRVM

Ester commentarii.

In diebus Assueri. Iuxta Hebræum habetur. Es fuit in diebus Acha's ueros: ipse Acha's ueros imperans ab India & vsq; ad Aethiopiam, centum & viginti septem prouinciis. Iosephus in. 11. antiquitatum dicit regem hūc fuisse filiū Xerxis, & proprio nomine uocatum Cyrum: ita quod fuit alter Cyrus, sed à Graecis nuncupatus Artaxerxes, ab hebræis autē (vt hic apparet) nō cupatus Achasuerus. Quare autem repetatur illius nomen, libenter discerem. In diebus illis quando sedit rex Acha's ueros in solio regni sui. Quia tempora Xerxis patris Assueri fuerant cōturbata (vt historix tradit) ideo dicit quādo sedit (hoc est quieuit) in solio pacificè. Susa ciuitas regni eius exordium fuit. Iuxta Hebræum habetur. quod in Susan palatio. Solium regium in palatio Susan narratur. In anno tertio regni sui fecit cōiuiuiū omnibus principibus & seruis suis: fortissimis Persarum, & Medorū, inclitis & praefectis prouinciarū. Iuxta Hebræum habetur. ducibus & principibus prouinciarum ante se. Ita quod legendum est fortibus Persarum & Medorum: & ibi fiat punctus, & subiungatur ducibus & principibus & c. Vt ostenderet diuitias & gloria. Legendum est. honoris regni sui. diuitias siquidem honoris regni sui ostentabat. ac magnitudinem

rudinem atque iactantiam potentia sua. Iuxta Hebræum habetur: & delicias gloria magnitudinis sua. Diuitias ac delicias iactatus, conuiuium fecit. multo tempore, centum videlicet & octoginta diebus, qui confurgunt in menses sex: alius primo mense, alius secundo mense &c. venientibus.

Cumq; impierentur dies isti, fecit rex toti populo inuento in Susa à magno vsque ad paruum, conuiuium septem diebus: in vestibulo horti & nemoris quod regio cultu & manu constitum erat. Iuxta hebræum habetur. in atrio horti palatii regis. Ita q; nihil dicitur de nemore: sed locus conuiuii dicitur atrium horti palatii regis. Et pendebant ex omni parte tentoria. Interpretes hoc addidit: quia hebraica litera mutila est. nã post illa verba palatii regis, immediatè subiungitur. Album viride & acreum tentum in funibus byssi & purpure, super circulos argenti & columnas marmoris. Sic iacet in hebræo: & proculdubio significantur aulea taliù colorù: scilicet albi, viridis & acrei, pendètia funibus byssi & purpure &c. lectiq; aurei & argentei super pauimentum smaragdino & pario stratù lapide dispositi erant, quod mira vrietate pictura decorabat. Iuxta Heb. habetur. super pauimentum porphyretis & marmoris & parii & preciosi. Quatuor lapidum genera in pauimento commemorantur, nec aliud de pauimento scribitur: quartum tamen genus incertum est, à mercatura nominatum. Bibebant autem qui inuitati erant aureis poculis, & aliis atque aliis vasis cibi inferebantur. Iuxta Hebræum habetur. Et propinquabant in vasis auri, & vasa ex vasis mutantes. Narratur q; non solum porrigebant potù in poculis aureis, sed etiam q; mutabant pocula. ita quod non oportebat expectare alios bibentes vt poculù haberetur. vinumq; vt magnificentia regia dignum erat, multum & præcipuù ponebatur. Nec erat. Deficit vna clausula ante hæc duo vltima verba. Et potus secundum consuetudinem. Deinde sequitur. nõ cogens: quia sic statuerat rex omni maiori domus sua ad faciendum sicut voluntas viri & viri. Narratur quod potus fiebat secundum cõsuetudinè seu legem. vtrumq; enim hebraica significat dictio: quia ordinatè secundum vniuersiuique morem potabant, quia rex sic statuerat, ne infimis aliquid iniuria fieret. Vasthi quoque regina fecit conuiuium faminarum: in palatio vbi rex Acha ueros manere consueuerat.

ITaque die septimo cum rex esset hilarior & post nimiam potationem iniscaluisset mero. Iuxta Heb. habetur. In die septimo cum bonum cor regis in vino. nec aliud dicitur. Et significatur cor regis lætificatum

lætificatù ex vino: ac per hoc excitatù ad ostendendã pulchritudinè reginæ. præcepit Mehumā, Bixhe Charbone, Bigibe et Abagibe, Zethar, & Charbas, septem eunucho ministrantibus ante faciè regis Acha ueros. Vt adduceret reginam Vasthi coram rege cũ corona regni: vt ostenderet populis & principibus pulchritudinem eius. Quauis non omnes simul credatù venisse principes & fortes, perseuerauerunt tamè omnes vsque ad finem cõuiuui. erat enim pulchra valde. Iuxta Hebræum habetur. quia bona aspectu ipsa. Ratio monstrandi pulchritudinem reginæ redditur, quia bona, hoc est delectabilis visu erat. diuiditur enim bonum in honestum, vtile & delectabile: & hoc in loco sumitur bonum pro bono delectabili.

Qua renuit venite ad regis imperium quod per eunuchos mandauerat. Relatiuù est quod & nõ coniunctio. nõ enim redditur ratio quare regina renuerit, sed narrat factum iuxta hebraicam veritatem. & iratus est rex valde, & ira eius succisa est in eo. Interrogauitque sapientes qui ex more regio ei semper aderat, & illorum faciebat consilio scientium leges ac iura maiorum. Iuxta heb. habetur. Et dixit rex sapientibus scientibus temporu: quia sic verbum regis coram omnibus scientibus legem & iudicium. Consultuè sapientes scientes temporum (hoc est pollentes noticia occasionum euenientium in temporibus) ad prouidendum quid facto opus sit, quia sic verbum regis solitum erat tractari ac discuti, videlicet coram scientibus legem ac iudicia. & est sermo de lege regni. Et propinqui ei Charsena Sethar Admatha Tharsis Meres Marsena Memuchan: septem principes Persarum & Medorum videntes faciè regis, sedètes primi in regno. Iuxta legem quid faciendum est regina Vasthi, eo quod non fecit dictum regis Acha ueros in manu eunuchorum.

Dixitque Memuchan coram rege & principibus: non solum regem laetit. Iuxta Hebræum habetur. Nõ super regem solum ipsum iniquum fecit regina Vasthi. Non enim lætio sed tortum seu iniquum significatur. Sed contra omnes principes & contra populos qui sunt in omnibus prouinciis regis Acha ueros. Egredietur. n. sermo reginæ ad omnes mulieres vt contemnant maritos suos. Deficit. In oculis suis. quod est longe peius. dum dicent, rex Acha ueros insit vt regina Vasthi veniret ad se & noluit. Atque hoc exemplo omnes principum coniuges. Iuxta Heb. habetur. Et diè istum dicent domina Persidus & Media. sed sentètia in idè redit. nã gesta in die isto dicet dominæ Persarum & Medorù. paruispendent imperia

peria maritorum. Iuxta Hebræum habetur. *que audierunt verbum regina cunctis principibus regis.* Nec aliter explicatur quid dicent: sed quod commemorabunt diem istum vt non pareat maritis. vnde regis iusta est indignatio. Iuxta Hebræum habetur. & multa vilipensio & ira. Effectus securus in coniugibus prædicatur duplex. alter ex parte vxorū: videlicet quod multum vilipendent maritos. alter ex parte maritorum: videlicet multa ira aduersus vxores. Si regi placet egrediatur editum à facie eius, & scribatur in legibus Persarum, & Medorū, & non prateratur: quod non veniat Vasthi coram rege Achaseros, & regnum eius det rex alteri meliori ea. Audiaturq; verbum regis in toto regno eius, quia amplum est: & omnes vxores præstabunt honorem maritis suis à magno vsque ad paruum.

Et placuit verbum in oculis regis & principum: fecitq; rex iuxta verbum Memuchan. Et misit epistolas ad omnes prouincias regni sui, ad vnamquamque prouinciam iuxta scripturam eius & ad vnquamque populum iuxta linguam eius: esse omnes viros principes. Iuxta Hebræum habetur. vt sit quilibet vir dominans in domo sua. ad hoc enim tēdebat vniuersum hoc consiliū, vt viri dominarentur vxoribus. & hoc per cunctos populos diuulgari. Iuxta Heb. habetur. & loquens sicut lingua populi sui. de marito dicitur & quod sit dominans in domo sua, & quod sit loquens iuxta linguam populi sui: hoc est quod sic dominetur vt tamen præcipiat iuxta morem populi sui. moderatio siquidem est dominii maritorum.

CAPVT II.

Is gestis postquā deservuerat indignatio regis Achaseros: recordatus est Vasthi, quæ fecisset vel quæ passa esset. Iuxta Hebræum habetur. & quod fecit, et quod diffinitum fuit super eam. videlicet vt nō ingrederetur vltra ad regem. Dixeruntq; pueri regis

ministri eius: quarantur regi puella virgines boni aspectus. Nisi vidissent mœstū regis animū ob priuationem Vasthi reginæ, nequaquam hoc consiliū dedissent in remedium diuertendi amorē regis à repulsa regina. & præficiat rex præfectos in omnibus prouinciis regni sui, & cōgregent omnes puellas virgines boni aspectus ad Susan palatium ad domum mulierum ad manū Hegæ eunuchi regis custodi mulierum: & accipiant mundum mulierum & cetera ad vsus necessaria. Iuxta Heb. habetur. & dando concinnationes earū. Vnico verbo cōprehenduntur cūcta quæ tam ad purgandum quā ad præparandum & ornandum mu-

liere;

lietes spectant. Et puella quæ placuerit in oculis regis, regnes pro Vasthi: placuitque sermo regi, & fecit sic.

Vt Iehudæus erat in Susis ciuitate. Iuxta Hebræum habetur. in Susan palatio: & nomen eius Mardochai. Palatinus describitur Mardocheus. filius Tair filij Simhi filij Cis. Non est iste Cis pater olim Saulis regis, sed proauus Mardochei. de stirpe Iemini. Hebraicè habetur. viri Bin' iamin. Tribus Cis natus. Qui trāslatus fuerat de Ierusalaim cum in qui trāslati fuerūt cum Iechon' ia, rege Iehudæ: quos trāslulit Nebu' chadnezar rex Babel. Pronomen, qui refert Cis. ita quod nō est sensus qd Mardocheus fuerit captiuus cum Iechonia, sed qd Cis proauus eius transmigrauerit cū Iechonia in Babylonē ex Ierusalem; quæ erat in tribu Bēiamin. propterea enim genealogiā Mardochei texuit vsq; ad Cis proauum & nō accēdit vltra, quia Iose Cis fuit ductus in Babylonem. Qui fuit. Iuxta Hebræum habetur. Et fuit nutritius. Ad Mardocheum redit, natus in Babylone seu Persia. filie fratris sui. Hoc nō habetur in hebræo: sed statim sequitur. Hadafe, ipsa Ester filia patris eius. Et pronomen eius demonstrat Mardocheū. ita quod Ester non fuit filia fratris Mardochei, sed fuit filia patris Mardochei: ac per hoc fuit patruelis seu consobrina foror Mardochei. & vtrūq; parentem amiserat: pulchra nimis & decora facie. Iuxta Hebræum habetur. quia non ei pater & mater: & puella pulchra forma & bona aspectu. laudatur. n. tum pulchritudo figurē, tū quod delectabilis erat conspectui aliorum. mortuisque patre & matre eius, Mardochai accepit eam sibi in filiam.

Cūque percubisset verbum regis & edictum eius, & multa virgines adducerentur in Susan ad manū Hegai: Ester quoque inter ceteras puellas ei tradita est. Iuxta hebræum habetur. sublata est Ester in domū regis. nō furtiuè nec vi, sed de consensu Mardochei data petentibus eā. ideo enim scribitur sublata, vt intelligatur nō sponte oblata, sed petita propter eius pulchritudinem. vt seruaretur in numero feminarū. Quæ placuit ei. Pronomen ei, eunuchum demonstrat præpositū puellis: vt contextus hebraicus testatur. nā sic legitur. ad manū Hegai custodi mulierū. Et placuit puella in oculis eius, & eleuauit gratiā in cōspectu eius. Ad instar eleuatis obtulit se gratiosam Ester in cōspectu eunuchi, tanquā munus aliquod gratū eidem obtulerit. & præcepit eunuchō. Nō habetur hoc in hebræo: sed immediatè subiungitur: & accepit concinnationes eius. proculdubio eunuchus

Ooo

chus

chus. & partes eius vt daret ei. Pertinentia ad victu significatur. & septē puellas speciosissimas de domo regis. Dictio hebraica non significat speciositate, sed potius prōptitudinem: vt intelligamus septē puellas prōptas ad obsequia ipsius Ester. & tam ipsam quā pedissequas ornaret atq; excoleret. Iuxta Hebræū habetur. & mutauit eā et puellas eius in bonis domus mulierū. prouidit siquidē eunuchus de optima aula in domo mulierum ipsi Ester, vt etiā ex loco habitationis seruarietur bona dispositio corporis Ester. Nō indicauit Ester populū suū & cognationē suam: quia Mordochai praeceperat ei vt nō indicaret. Et quotidie Mordochai deambulabat ante atriū domus mulierū: curā agens salutis Ester. Iuxta Hebræum habetur. ad sciendum pacē Ester & quid fiet in ea. Pacis nomine hebræi omne bonum comprehendunt.

Cinque venisset tēpus singularum puellarum vt intrarent ad regem Ahas ueros, expletis omnibus quae ad cultum muliebrem pertinent mensis duodecimus vertebatur: ita duntaxat vt sex mensibus oleo vngerentur myrino. Iuxta Hebræum habetur. in fine cum essent eis secundum legem mulierum duodecim menses, quia sic implebūtur dies concinnationum earum: sex mensibus oleo myrrhae, ita quod non myrtus, sed myrrha significatur. & alius sex quibusdā pigmentis & aromatibus vterentur. Iuxta Hebr. habetur. & sex mensibus in aromatibus & in concinnationibus mulierum. nec aliquid certius scriptū est. Et in hoc puella veniebat ad regē: quicquid dicebat, dabatur ei ad veniēdum cum ea de domo mulierum ad domum regis. Vespere intrabat, & mane reuertebatur ad domum mulierum secundam, ad manum Sahaſgham eunuchi regis custodi cōcubinarum: nō intrabat amplius ad regem, nisi voluisset eam rex & vocaretur per nomen.

Euoluto autem tempore per ordinem. Non habetur in hebræo hae vitimae quinque dictiones: sed scribitur. Et cum aduenisset tempus Ester filiae Abichail patris Mordochai quam ceperat sibi in filiam vt intraret ad regem. Hic clarē dicitur quod pater Ester fuit patruus Mardochei. non quae sunt muliebri cultum, sed quae cumque voluit Egeus eunuchus custos virginum hac ei ad ornatum dedit: erat enim formosa valde & incredibili pulchritudine, omniumq; oculis gratiosa & amabili videbatur. Pro tota ista clausula in hebræo habetur. non quae sunt rem, nisi quod dixit Hegai eunuchus regis custos mulierum: & fuit Ester eleuans gratiam in oculis omnium videntium eam. Vique adeo describitur gratiosa apud oculos omnium, vt tanquā offerens munus eisdē habere-

tur

tur cum coram eis apparebat. Et sublata est Ester ad regē Ahas ueros ad domum regni eius, in mense decimo qui est mensis Tebeth: in anno septimo regni eius. Et amauit rex Ester plusquam omnes mulieres, habuitque gratiam & misericordiam coram eo super omnes mulieres. Iuxta Hebræum habetur. & eleuauit misericordiam & gratiam in conspectu suo prae omnibus virginibus. De rege sermone in conspectu suo prae omnibus mulieribus: & immediate subditur & eleuauit misericordiam & gratiam. non solum gratuito regis animo, sed etiā ipsius misericordiae attribuitur exaltatio Ester prae omnibus virginibus, eo quod eleuabat eā ferē de miseria ad regnum. gratiae siquidem erat asciscere eā in reginam: misericordiae autem quod ex ignoto genere eā exaltaret: eleuauit itaque rex misericordiam & gratiam in conspectu suo erga Ester prae omnibus virginibus. & posuit coronā regni super caput eius, & regnare fecit eam pro Vashti. Aduerte hic prudens lector duo. alterū quod Ester hebraea fidelis & grata Deo (vt subiūcta testatur) nupsit regi ethnico habenti plures uxores cōcubinas secundū morē illius tēporis. nec vlla fit mentio alicuius dispensationis aut inspirationis diuinæ: quin potius testatur scriptura quod in eodē versata est periculo quo aliae virgines, vt videlicet nisi stuprata à rege assumeretur in reginā remaneret inter cōcubinas regis: hoc enim factū testatur qd pluralitas vxorū, quādo mos erat, peccatū non erat. Alterum quod quia Ester erat hebraea sub lege Moſis, rex verō Persarum ethnicus, ex hoc cōnubio habetur quod cultus disparitas quāuis in lege Moſis esset prohibita inter cōiuges, nō tamen irritabat cōnubium: alioquin Ester non fuisset vxor Affueri. Tolerabile igitur malum hoc erat sub lege cum aliis nationibus non habitantibus in terra promissionis. & hinc arguitur quod cultus disparitas nō irritat hodie matrimonia nisi ex constitutione ecclesiae valde rationabili. Fecitque rex conuiuium magnū omnibus principibus & seruis suis, conuiuium Ester: & dedit requiē vniuersis prouinciis. Iuxta Hebræum habetur. & relaxationem prouinciis fecit. De qua autem relaxatione fit sermo, non est vsquequaque clarum: certum tamen est quod relaxauit inquisitionem virginum pulchrarū quae per prouincias fiebat. & dona largitus est iuxta magnificentiam principalem. Iuxta Hebræum habetur. sicut manus regis. hoc est sicut decebat manum regiam.

Oōō ū

Cinque

Cumq; secundo quærentur virgines & congregarentur. Iuxta Hebræum habetur. Et cum essent adunatæ virgines secundo, Mordochai sedebat ad portam regis. Contextus insinuat congregationem hanc secundam fuisse factam regnante iam Ester: nam vnum atque idem tempus describitur perfectæ istius congregationis, & habitantis Mardochei in porta regis, & obedientiæ Ester ad Mardocheum, & coniurationis eunuchorum aduersus regem, & denunciationis per Ester reginam. sed quorsum fuerit facta hæc congregatio virginum secundo, nulla historia mihi nota tradidit, nec scio diuinare. Nondum prodiderat Ester cognationem & populum suum, iuxta præceptum Mordochai: & dictum Mordochai Ester faciebat, sicut cum nutriebatur apud eum. Testatur principiū octauū cap. quod verba ista rationem reddunt quare Mardocheus adhuc manebat in porta regis: quia videlicet regina non indicauerat regi quid sibi esset Mardocheus. nam in principio octauū cap. ratio redditur ingressus Mardochei ad regem, manifestatio cognationis inter Ester & Mardocheum.

In diebus illis Mordochai sedente in porta regis: datus sunt Bigthan & Theris, duo eunuchi regis qui ianitores erant & in primo palatii limine sedebant. Iuxta Hebræum habetur. duo eunuchi regis ex custodibus malluū, nec aliud scribitur de eorum officio. Erant igitur isti eunuchi in numero custodum malluū: hoc est vasorum ad vsum regis deputatorum. volueruntq; insurgere in regem & occidere eum. Iuxta hebræum habetur. & quæsierunt mittere manum in regem Acha' ueros. Non igitur veneno, sed gladio quærebant interficere regem. Quod Mordochai innotuit, & nunciavit reginæ Ester: dixitque Ester regi nomine Mordochai. Quæsiatque est res & inuenta, & suspensi sunt ambo super lignum. Considera duo facta eunuchorum istorum: alterum qd irati sunt aduersus regē, alterum quod quæsierūt mittere manum. & perpēdes non fuisse difficile vt innotesceret Mardocheo machinatio eorū: & similiter non fuisse difficile vt inquisita machinatio hæc à rege inueniretur. ista enim exteriora facta (irasci videlicet & quærere mittere manum) facile conuincuntur. & insit rex vt in libro memoriali scriberetur, vt pro vita sua aliquid repensaret ei, mandatumque est historiis & amabilibus traditum coram rege. Pro toto hoc residuo huius capituli iuxta heb. habetur. & scriptū fuit in libro verborum dierū corū regis. Nec aliud in textu habetur, sed interpretes ampliauit.

Et

Et hinc patet per librū verborū dierum significari annales.

CAPVT III.

Rost hæc rex Acha' ueros exaltauit Haman filium Medatha de stirpe Agag. Iuxta Heb. habetur. Agagaū. seu Agagai. Quod nomen an sit nationis an patriæ an gētis Agag regis Hamaleitarū (vt cōmuniter videtur intelligi) non est omnino certū: verū cū ignota sit tā natio q̄ patria Agaga, & nota sit gēs ex occiso rege Agag à Samuele. 1. reg. 15. hic sensus cōplectēdus est. Nec obstat qd infertus ca. 15. dicit animo & gēte Macedo: quoniam apocryphū est. & posuit solū eius super omnes principes quos habebat. Omnēsq; serui regis qui in forib' palatii versabatur, flectebāt genua & adorabant Haman, quia sic præceperat eis rex: & Mordochai nō genuflectebat nec adorabat. Cui dixerūt serui regis qui ad fores palatii sedebāt: cur trāsgrederis præceptum regis? Cūq; dicerent ad eū per singulos dies & ille non audiret eis, nunciauerunt Haman, scire cupientes an perseveraret in sententiā, quia indicauerat eis se esse Iehudæum. Possunt hæc vltima verba referri vel ad rationē nō genuflectēdi (vt videlicet Mardocheus dixerit se nō genuflectere quia erat Iudæus) vel ad constantiā: vt quia Iudæi pertinaces sunt in proposito, experiretur an Mardocheus Iudæus perseveraret in proposito non adorādi Haman. At si quæris rationē quare Mardocheus noluit parere regis mandato vt genuflecteret adorando Hamā, nulla occurrit magis consentanea ratio q̄ odiū inter Iudæos & Hamaleitas, præceptū à Deo Deut. 25. vbi & additur, caue ne obliuiscaris. Signū autē qd ex huiusmodi inimicitia procedebat hæc irreuerentiā, habetur ex infra scriptis in cap. 5. quod Mardocheus nō solū cōtinuit se à genuflexione, sed nec surrexit genuflectētib' aliis corā Hamā. hinc. n. patet qd nō timebat diuinū honorē trāsferre in hominem (assurgere. n. nō erat diuinus honor) sed quod reuebat quēcūque honorē exhibere Haman: quod ex odio fieri cōsequēs erat, præsupposito mādato generali regis cū tot monitionibus sociorum. Viditq; Hamā quod Mordochai nō sibi genuflecteret nec se adoraret: & repletus est Haman furore. Et cōtēpsit in oculis suis mittere manū in Mordochai solū, quia indicauerat ei populū Mordochai: quæsiuitq; Haman disperdere oēs Iehudæos qui erāt in toto regno Acha' ueros, populū Mordochai. Et in hoc redditur ratio quare Haman decreuerit scire in Iudæos, quia videlicet erāt populū Mardochei: nec

Ooo iij

alia

alia tangitur in litera ratio. in mense primo. inchoando annū à primo vere: nā primū mensem apud hebræos cōstituit luna primo plena à sole existente in ariete. (ipse est mensis Nisan) in anno duodecimo regis Achas ueros missa est fors in urnā. Iuxta heb. habetur. iacta est pur (ipsa Ghoral) coram Haman. Aiunt pur ditionē esse Persicā, Ghoral autē hebraicā: & vtrāq; significare fortem. In vtraq; ergo lingua hebraicus textus nominauit fortem. nec vllam facit mentionē vrnæ, sed iactus fortis: qui quomodo fieret, latet nos. quo die & quo mēse gens Iehudæorum deberet interfici, & exiit mensis duodecimus qui vocatur Adar.

Dixitq; Hamā regi Achas ueros: est populus per omnes prouincias regni tui dispersus & à se mutuo separatus. Iuxta heb. habetur. & separatus inter populos. hoc est inter populos diuersos viuēs uiuit separatus ab aliis. Et in hoc verum dixit experientia teste vsq; in diem hodiernum. noui vrens legibus & carimoniis. Iuxta heb. habetur. & leges eorū mutantur ab omni populo. Nihil dicitur de nouitate: sed q̄ leges Iudæorū alienāt m̄ res eorū ab omni populo. Et in hoc etiā dixit verū. et in super regis scita cōremens. Iuxta Heb. habetur. & leges regis non ipsi facientes. An in hoc verū dixerit nescit: de Mardocheo tamē hoc verificari certū est, p̄ quāto nō paruit regis mādato de honoratiōe Hamā. & optime nosti quod nō expediat regno tuo vt insoleat per līcentiā. Pro hac clausula iuxta Heb. habetur. & regi non congruit dimittere eos. sic diuisos inter alios & inobedientes. Si tibi placeat, decerne vt pereat. Iuxta Hebræū habetur. Si super regem bonum, scribetur ad perdendum eos. Phrasis est hebraica, significās quod si bonum hoc videtur regi, scribantur literæ ad perdendum Iudæos. & decem millia talentorum appendam arcariis gazæ tuæ. Iuxta Hebræū habetur. & decem millia talentorū argenti appendam manibus factorū operis ad adducendum in thesauros regis. Quasi emere volebat Iudæorum vitam. Factores autem operis gestores negotiorum regis appellat.

Tuliq; rex anulū suum de manu sua: & dedit eum Haman filio Medatha de progenie Agag. Corrige vt supra. Agagei hostis Iehudæorum. & intellige vt diximus. Dixitq; rex ad Haman: argentū quod polliceris tuum sit, & de populo fac quod tibi placet. Vocatiq; sunt scriba regis in mēse primo in tertiadecima die eius: & scriptum est iuxta omnia que precepit Haman ad omnes satrapas regis & iudices prouinciarum diuersarūq; gentiū. Parui refert q̄ hebraicē habetur. & ad duces qui super singulas prouincias, & ad princi-

pes

pes singulorum populorum, ad singulas prouincias iuxta scripturam earum & ad singulos populos iuxta linguam eorum, nomine regis Achas ueros scriptum est & signatum anulo regis. materia enim nō exigit tam exactam correctionem.

Et missæ sunt literæ per cursores ad omnes prouincias regis vt dele- rent, occiderent & perderet omnes Iehudæos à puero vsque ad senem paruulos & mulieres in die vno, in tertiadecimo mēsis duodecimi qui vocatur Adar: & vt bona eorū diriperet. Sūma autē literarū erat, vt omnes prouincia scirent & pararet se ad predictū diē. Iuxta Heb. habetur. ut poneretur lex in qualibet prouincia patens omnibus populis, vt essent parati ad diem istam. Sentētia est clara. mandatur enim proponi publicum edictum patens populis omnibus, ad hoc vt tali die ad necem Iudæorū parati essent. Egressiq; sunt cursores impulsī verbo regis, & lex posita est in Susan palatio: rex que & Haman sederunt ad bibendū, & ciuitas Susan fuit turbata. Di- ctio interpretata turbata, à quibusdam interpretatur perplexa. huiusmodi siquidem nouitas tam crudelis edicti, animos ciuium adn̄tatione tali affecit vt circa causam perplexi red- derentur nō absq; animi interna cōmōtione. CAP. IIII.

Mordochai autem cognouit totum quod factum fuerat, et scidit vestimenta sua, & indutus est sacco spargens cinerem capiti. Iuxta Heb. habetur. & indutus est sacco & cinere. nihilq; dicitur de capite. egressusque est in medium ciuitatis, & clamauit clamore magno & amaro. Venitque vsque ad fores palatii: non enim erat licitum indutum sacco portam regis intrare. Et in cuiuslibet prouincia loco ad quē verbum regis & lex eius perueniat, luctus ingens erat Iehudæis, & ieiunium & fletus & plāctus: cinere & sacco multis pro strato vtentibus.

Ingressæ sunt autem puella Ester & eunuchi eius & nunciauerunt ei: quod audiens consternata est. Iuxta Hebræum habetur. & cō- tristata est regina valde, audito factō Mardochei. misitq; vestem Mordochai vt ablato sacco indueret eam, & non recepit. Vocauitq; Ester Hathach eunuchum quem rex ministrum ei dederat, & pre- cepit ei vt iret ad Mordochai, ad sciendum cur hoc faceret. Egressusque est Hathach ad Mordochai: ad placam ciuitatis qua erat ante portam regis. Et indicauit ei Mordochai totum quod acciderat sibi & expositionem argenti quod dixit Haman se in thesauros regis il- laturum pro nece Iehudæorum. Exemplar quoque edicti quod pendebat in Susan, dedit ei vt regina ostenderet: & moneret eam vt intraret ad regem & deprecaretur cum pro populo suo. Venitque

Coo iij Hathach

Hatach: & nūciauit Ester verba Mordochai. Dixitq; Ester ad Hathach: & praecepit ei vt diceret ad Mordochai. Omnes serui regis et populus prouinciarum regis sciunt, quod siue vir siue mulier nō vocatus interius atrium regis intrauerit, absq; vlla cunctatione statim interficiatur. Iuxta Hebræum habetur. vna lex eius ad moriendum, hoc est communis est cuilibet vna lex mortis, nisi ad quē extendit rex virgam auream, & viuat. & ego non sum vocata ad veniendum ad regem hū trīginta diebus. Nunciaueruntque Mordochai verba Ester.

Et dixit Mordochai vt responderent Ester: ne putes quod animam tuam tantum liberes, quia in domo regis es praecunctis Iudaeis. Iuxta heb. habetur. nō tacebis in anima tua, quia euadet domus regis praecunctis Iehudaeis. hoc est non tacebis omittendo preces apud regem pro Iudaeis sciens vitam tuam saluam, quia domus regis exempta est ab huiusmodi necis edicto: vt pote praelata cunctis Iudaeis. Si enim nunc silueris, per aliam occasionem liberabuntur Iudaei. Iuxta hebræum habetur. Quod si tacendo taceris in tempore isto, latitudo & euasio stabit Iehudaeis ex hoc alio. Magna fiducia Mardochai in Deo manifestatur. dicit autem latitudo & euasio tanquam Iudaei edicto illo angustati & mortis periculo expositi, in amplū spatium deducendi sint & euasuri prouidēte Deo per aliud medium Iudaeis. & tu & domus patris tui peribitis. Minæ sunt diuini iudicii imminētis si taceris. & quis nouit virum idcirco ad regnum veneris vt in talitēpore paraueris? Sensus est vt in tali tempore succurreres populo tuo à Deo praepræparata ad hoc.

Dixitq; Ester vt responderetur Mordochai. Vade & congrega omnes Iehudaeos qui in Susa inueniuntur, & orate pro me. Iuxta hebræum habet. & ieiunate super me. Ieiunium pro suffragio apud summum Deū petit, non comedatis neque bibatis tribus diebus & tribus noctibus. Iuxta heb. habet. tribus diebus nocte & die. Formam ieiunii praescribit non comedere nec bibere tribus diebus tam die quā nocte. Nec indiscreta fuit tanta inedia: quādoquidē multi huiusmodi inedia sponte susceperūt, & in tali ac tanto periculo populi parum fuit triduana inedia affligi. & ego cum ancillis meis sic ieiunabo. Spēndet regina se cum suis ancillis ieiunaturam sic, hoc est triduana inedia: vt ab exemplo eius puocarentur Iudaei ad ieiunandum sic. & tunc ingrediar ad regem, contra legem faciens inuocata, tradensq; me morti & periculo. Iuxta Heb. habet. & in sic ingrediar ad regem quod non secundum

secundum legē, & sicut perii perii. Magna fiducia reginæ in ieiunio monstratur dicendo & in sic ingrediar ad regem: magnaq; charitas erga vitam populi, dicendo ingressum suū ad regem non esse legitimū quia nō erat vocata. & offerre se morti delibērat dicēdo & sicut perii perii: hoc est quomodo cunq; cōtingat me petire ob talem ingressum, complector interitum. Iuitq; Mordochai: & fecit omnia quae praeceperat ei Ester.

CAPVT V.

Te autem tertio. completo, tribus enim diebus ieiunauerat. induta est Ester regalibus vestimentis, & stetit in atrio domus regiae interiori contra basilicam regis: & rex sedebat super solum suum in consistorio palatii contra ostium domus. Dicitio interpretata prius basilica & deinde consistorium, hebraicè sonat domum: & ad literam significat regium tabernaculum ex auleis aureis seu sericis cōstans: qualibus videmus vti magnos reges in locis publicis. Et propterea describitur rex sedens super solum suum in hac domo contra ostium domus, tabernaculum enim praedictum domus regis & regni appellatur, & in ea sedens rex contra ostium domus ex lapidibus ædificata.

Cunq; vidisset rex Ester reginā stātem in atrio, placuit oculis eius: & extendit rex ad Ester virgā auream quae erat in manu eius, accessitq; Ester & osculata est summitatem. Iuxta heb. habetur. & tetigit caput virgæ. Nec explicatur modus tangendi: verisimile tamen est qd osculando tetigit labiis. Dixitq; ad eam rex: quid tibi est Ester regina & quae est petitio tua? etiā si dimidiā parte regni petieris, dabitur tibi. At illa respōdit: si regi placet, veniat rex & Haman hodie ad conuiuium quod parauit ei. Dixitq; rex, vocate citō Haman ad faciendū verbum Ester: & venit rex & Haman ad conuiuium quod parauerat Ester. Dixitq; rex ad Ester postquam vinum biberat abundanter. Iuxta heb. habetur. in conuiuium vini. Et significāter nominatur vinū, vt lætificata corda ex vino describatur. quae est petitio tua, & dabitur tibi: & quae est requisitio tua? etiā si dimidiā parte regni petieris, impetrabis. Cui respondit Ester: petitio & requisitio mea est. Si inueni gratiā in oculis regis: & si regi placet dare petitionem meam & facere requisitionem meam: veniat rex & Haman ad conuiuium quod parauit. Iuxta Hebræum habetur quod faciam eis. Paraturam se dicit. & cras aperiā regi voluntatem meam.

Egressus est itaq; illo die Haman letus & alacer. Iuxta Hebræum habetur.

habetur. & bonus corde. hoc est non solū lætus extra, sed etiā intus in corde delectatus. cūque vidisset Haman Mordochai in porta regis, & non solum nō assurrexisse sibi, sed nec motum quidem de loco sessionis suæ, indignatus est valde. Hinc clare apparet Mardocheum tenuisse exhibere etiā minimum honorē Hamā: & apocryphum esse quod scribitur, in ca. 13. timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem. Et dissimulata ira venit in domum suā: misitq; & venire fecit amicos suos, & Xeres uxorem suam. Et exposuit eis Haman magnitudinem diuitiarum. Parui refert q; hebraicè habetur, honorem diuitiarum suarū & multitudinem filiorū suorum: & omnia quibus magnificauerat cū rex & quibus eleuauerat cū super principes & seruos regis. materia enim non exigit tam exactam correctionem: & ppter ea multa in subsequētib; pertrāsibo. Dixitq; Hamā: insuper nō fecit venire Ester regina cum rege ad conuiuū quod fecit nisi me, & etiā in crastinū ego vocatus sum ab ea cum rege. Et cū hæc omnia habeam, nihil me habere puto quandiu videro Mordochai Iehudæum sedentem in porta regis. Responderuntq; ei Xeres vxor eius & ceteri amici: iube parari excelsum lignam altitudinis quinquaginta cubitorum, & dic mane regi vt suspendatur super ipsum Mordochai, & sic ibi cum rege lætus ad conuiuū: placuitque ei consilium, & iussit excelsum parari crucē. Iuxta Heb. habetur. & fecit lignū. genus enim non species patibuli significatur.

CAPVT VI.

Octem illam duxit rex in somnem. Iuxta Heb. habetur. In nocte illa enauit somnus regis. non enim voluntarius vigilauit, sed fugiente somno ab eo: disponēte Deo per hæc media exaltationem Mardochei. iussitq; sibi afferri historias & annales priorum temporū. Iuxta heb. habetur. librum recordationum verborum dierum. cuius mētio facta est in calce secundi capituli. & fuerunt lecta coram eo. Et inuentum est scriptū quod indicasset Mordochai de Bigthana & Theres duobus eunuchis. Deficiūt multæ dictiones: nā subiungitur. regis ex custodibus malluui: qui quesierunt mittere manum in regem Achas: ueros. repetitur enim res gesta scripta in ca. 2. Dixitque rex. quid honoris ac præmii. Heb. habetur. quid factū est honoris et magnitudinis Mordochai super hoc: cēset enim rex magnū quid deberi Mardocheo. & dixerunt pueri regis ministri eius, nō est factum cum eo quicquam.

Dixitq; rex, quis est in atrio? Haman autem interius. Legendum est, exterius atrium domus regis intrauerat, corrupta siquidem scriptorum

scriptorū vitio videtur litera. ad dicendum regi vt inberet Mordochai suspendi in ligno quod parauerat ei. Dixeruntque pueri regis ad eum, ecce Haman stans in atrio: & dixit rex, ingrediatur. Ingressusque est Haman: & dixit ei rex, quid debet fieri viro que rex vult honorare? & dixit Haman in corde suo, cui vult rex facere honorem magis quā mibi. Dixitq; Haman ad regem: vir quem rex honorare cupit, debet indui vestibus regis et imponi super equū qui de sella regis est. Iuxta hebræum clarè habetur, super quem equitatur rex. Ita quōd & vestem qua induitur rex & equum super quem equitatur rex, proponit. & accipere regium diadema super caput suum. Et primus de regis principibus ac tyramis teneat equū eius. Hebraicè hæc claufula legitur sic. Et dabunt vestem & equum per manum viri ex principibus regis ducibus, & induent virum cuius rex vult honorare: & faciet equitare ipsum super equum in platea ciuitatis, & vocabunt ante eum, sic fiet viro cuius rex vult honorem. Officium principis proponitur induere & collocare super equum virum quem rex vult honorare. commune autem officium præcedentium manifestare voce intelligibili causam tanti honoris esse voluntatem regis. Dixitque rex ad Haman, festina, & sumpta veste & equo fac ita vt locutus es Mordochai Iehudæo qui sedet ante fores palatii. Quæstio oritur eo q; nihil dicitur de corona. Solutio est quōd cointelligitur etiā corona: vt testantur subiuncta regis verba. caue ne quicquam de iis qua locutus es prætermittas. hinc enim apparet cū data executioni mandata fuisset, quāuis singula non repetantur. Tulitque Haman vestem & equum, & induit Mordochai, & equitare fecit eum in platea ciuitatis: & clamauerunt ante eum, sic fiet viro cuius rex vult honorem.

Reuertitque est Mordochai ad portam regis: & Haman festinauit in domū suam lugens & operio capite. Et narravit Haman Xeres vxori suæ & omnibus amicis suis omnia que acciderant ei: dixeruntq; ei sapientes eius & Xeres vxor eius, si de semine Iehudæorum est Mordochai ante cuius conspectum cadere crepisti, nō praualebis ei sed cadendo cades ante eum. Adhuc illis loquentibus cum eo, eunuchi regis venerunt: & festinauerunt ad faciendū venire Haman ad conuiuium quod parauerat Ester.

CAPVT VII.

Enit itaque rex & Haman ad bibendum cum Ester regina. Dixitq; rex ad Ester etiam in die secunda postquā vino incaluerat. Iuxta heb. habetur. in conuiuio vini. Nihil turpe